

100. YILINDA TÜRK HALK BİLİMİ ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE KÜLTÜR POLİTİKALARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

A Critique of the Turkish Folklore Studies and Cultural Politics of Turkey in 100th Anniversaries

Prof. Dr. Metin EKİCİ*

Öz

Halk bilimi; belli bir bölge, ülke veya daha geniş bir alanda geleneksel kültürün araştırılması, incelenmesi ve yaşatılarak genç kuşaklara aktarılmasını konu edinen bir bilim dalıdır. Türkiye’de, 20. yüzyılın başlarında, Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve Rıza Tevfik’in yazdığı tanıtıcı makalelerle başlayan “Türk halk bilimi” çalışmaları, lisans ve lisansüstü programlarda yetiştirilen genç halk bilimciler, örgün ve yaygın eğitim kurumları ve kültür çalışmalarına yönelik olarak kurulmuş sivil toplum kuruluşlarınınca sürdürülmektedir. Türkiye’deki halk bilimi alanındaki çalışmaların bilimsel düzeyleri yüksek olsa da, oldukça dağınık ve öncelikleri ülke gereksinimlerine göre belirlenmemiştir. Bu nedenle, 2013 yılı itibarıyla 100 yıllık bir geçmişe sahip olan Türk halk bilimi çalışmalarının 100 yıllık geçmişinin değerlendirilmesi ve 21. yüzyıldan itibaren geleceğinin şekillendirilmesine yönelik planlamanın yapılması bir zorunluluktur. Bu ihtiyaçtan hareketle hazırladığımız bu makalede Türkiye’de halk bilimi çalışmalarının 100 yıllık tarihi içinde yapılan çalışmaların temel sorunları belirlenip, nedenleri tartışılmış ve olası çözümleri önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Türk Halk Bilimi Çalışmaları, 100. Yıl, Kültür Politikaları, Problemler, Çözümler

ABSTRACT

Folklore is one of the social sciences whose subject matter is to study and to show how to carry from one generation to another the traditional culture in a region, a country or a wider area. Turkish folklore studies, which had begun with the introductory articles written by Ziya Gökalp, Fuad Köprülü and Rıza Tevfik, has been carried on by the young folklorist educated in the folklore programs of the universities, mass education programs of the government and the programs established by several NGO’s. Although the scientific level of those folklore studies in Turkey has been very high, most of the programs appear to be scattered, incomplete and the folklore studies in them have not been satisfying the demand and priorities of the country. Therefore, the folklore studies appear to be less scientific impact in the country. Departing from this point of view, it has become necessary to evaluate the 100th years old history of Turkish folklore studies, and in order to achieve the better folklore studies in the 21st century to determine the reasons for the problems and also suggest possible solutions for the determined problems. In this article, the most of important problems of Turkish folklore studies in 100th years are determined and discussed, and possible solutions are suggested.

Key Words

Turkish Folklore Studies, 100th Years, Cultural Politics, Problems, Solutions.

İngiliz kültür araştırmacısı William John Thoms’un “Folklor” sözünü bir bilim dalının adı olarak teklif etmesinden 167 yıl, Ziya Gökalp, M. Fuad Köprülü ve Rıza Tevfik’in “folklor” hakkında 1913-1914 yıllarında yayınladıkları ilk makalelerde bu yeni bilim dalını tanıttıp, “folklor” terimine karşılık olarak “halkiyat”, “halk bilgisi”, “hikmet-i avam” vb. gibi terimleri

önermelerinin üzerinden yaklaşık 100 yüzyıllık bir süre geçmiştir. Başka bir ifadeyle, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında Türk toplumuna “folklor” adı altında bir bilim dalının varlığından ve konularından haber verilmesinin 100. yılıdır ve 2013 yılında Türkiye’de halk bilimi çalışmaları tam 100 yaşına ulaşmıştır.

Bu makalede Türkiye’de halk bi-

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, mekici@yahoo.com.

limi çalışmalarının 100 yıllık tarihini ve bu süre içinde neler yapıldığını tarihselci ve tasviri bir yaklaşımla anlatmak yerine, yüzyıllık Türk halk bilimi çalışmalarının sorunlarını irdelemeyi ve önümüzdeki yüzyılda yapılması gerekenleri tartışmayı tercih edeceğiz. Bu tartışmada yüzyıllık süre içinde yapılanlarla geldiğimiz noktayı eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmeyi, önümüzdeki yüzyılda Türk halk bilimi araştırmacılarının ve yaptıkları araştırmaların çıkmaz sokaklarda kaybolmadan etkili bilimsel araştırmalar olmalarını sağlayacak önerilerimize yer vereceğiz. Bunun için de Türkiye’de halk bilimi araştırmacılarının karşılaştıkları ve cevap vermeleri gereken sorunları maddeler halinde belirleyecek, her sorunun nedenlerini ve olası çözüm önerilerimizi belirteceğiz.

Türk halk bilimi alanının kavramsal sorunları:

Türk halk bilimi araştırmacılarının başlangıcından itibaren karşılaştıkları en temel sorunlardan biri bu alanın tanımlanması, gelişen ve değişen ülke ve dünya şartlarına göre yeni tanımların üretilmesindeki sınırlılık olmuştur. Avrupa ve Amerika’da değişen ve gelişen şartlara göre yeni tanımlar üretilmeye çalışılırken, Türk halk bilimi çalışmaları 20. yüzyıl başlarındaki tanımlamalara bağlı kalmış, halk biliminin araştırma alanları bazı noktalarda daralıp, bazı noktalarda genişlerken, bu değişimlere paralel bir dönüşüm izleyemeyen halk bilimi kendini tanımlamada zorlanmaya ve diğer bilim dallarının yörüngesinde, onların izin verdiği ölçüde gelişme kaydedebilen etkisiz ve önemsiz bir bilim dalı hâline getirilmiştir. Bunun en temel nedeni halk biliminin temel alanını oluşturan “halk” teriminin 20. yüzyıl başından sonuna kadar hiç tartışılmadan aynı algıyla kullanılması olmuştur. 20. yüzyıl

başında oluşturulan bu algıdaki “halk” kavramı “köy”, “köylülük” daha geniş bir ifadeyle “kırsal” olmuştur. Oysaki değişen dünya ve Türkiye şartlarında köy ve kırsal gittikçe daralan, “sanayi” ve “kent” çevreleri gittikçe genişleyen yaşam alanları olmuştur. Bu noktada, araştırma alanı gittikçe daralan ve hatta yok olan bir bilim dalının kendisinin küçülmesi ve yok olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Oysaki azalan ve küçülenin “halk” değil, “kırsal” yaşam biçimi olduğu ve hatta kırsal yaşam biçiminin de gelişen ulaşım ve iletişim şartlarıyla kentli yaşam biçimine yaklaştığı, bazılarının tartıştığı gibi kentli yaşam biçiminin kırsala benzediği bir yüzyılda halk bilimciler; “**halk, halk bilgisi, halk bilimi**” kavramlarını yeniden tanımlanmış biçimiyle kullanmayı tercih etmelidirler (Ekici 2007: 1-10).

Yüzyıldır halk biliminin gerek Türkiye’de gerekse dünyada yakından ilişkili olduğu ve kısmen gölgelerinde kaldığı, kısmen de alan tartışması yaşadığı diğer bazı sosyal bilim alanları vardır. Sosyal bilimler alanlarının birbirleriyle kesişmeleri ve çoğu aynı konuyu kendi alan bakışlarıyla ama farklı biçimde inceleme ve yorumlamaları söz konusudur. Ancak bu durum, kesinlikle halk biliminin diğer bazı sosyal bilimler alanlarının alt alanı olduğu veya olacağı anlamına gelmez. Halk biliminin ülkemizde en çok kesim içinde olduğu alanlar “**edebiyat, müzik, dans, tarih, sanat tarihi, antropoloji, sosyoloji**” alanlarıdır.

20. yüzyıl halk bilimcileri, çok sık olarak araştırma konularının bu alanların içinde mi dışında mı olduğu sorusunu sorup, çoğunlukla kesişme noktasında kalan ortak çalışma konularını diğer alanlara bırakmayı, kendilerini daha özgür ve konularının da daha özgün olduğunu düşündükleri alanlarda tutmaya çalışmışlar, bu du-

rum da gittikçe marjinalleşen, kenarda kalan, önemsiz ve hatta gereksiz gibi görülen bir halk bilimi görünümünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çoğu halk bilimci kendi çalışma alanını daha güçlü ve önemli göstermek için “halk bilimci” değil, “halk edebiyatçısı” olduğu gibi söylemlere yönelmiş, halk müziği ve halk dansları tamamen halk bilimi alanının dışında tutularak sadece konservatuvar veya güzel sanatlar gibi kurumlarda oluşturulan müzik ve dans konularındaki bilim dallarının araştırma konuları gibi görülmüş, araştırma konularının teorik yönü tarih bilimine, sanatsal alanları sanat tarihi ve el sanatları alanlarına bırakılırken, kırsaldaki kültürel yapıların sosyal yapılarla ilişkisi antropologlara, kent ortamındaki yeni kültürel alanlar ve bu alanlardaki üretimler ise sosyologlara terkedilmiştir.

Bu karmaşık ve tam olarak tanımlanamamış görüntünün, Türkiye’de halk bilimi çalışmalarının başlatılmasındaki temel siyasal ve kültürel nedenlere ve çeşitli dönemlerde halk bilimcilerin devlet erki içinde yer alış biçimlerine, Türk eğitim sisteminin gerek orta öğretim, gerekse üniversite yapısının çeşitli politik ve ekonomik dengelere bağlı olarak gelişmesine ve de Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, yerel yönetimler vb. gibi kültür, eğitim ve yönetimle ilgili kurumların araştırmacı, eğitici ve öğretici yetiştirme ve istihdam politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Halk bilimcilerin öncelikle bu alanlarla olan yakın ilişkisi çok iyi tanımlamaları ve birlikte çalışma ilke ve alışkanlıkları geliştirmeleri halk bilimi alanındaki çalışmaların etkisini artıracak gibi, ülkemizdeki bütün sosyal bilim alanlarının gelişimine ortak katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan,

Türkiye’deki halk bilimcilerin önemli bir kısmının edebiyat bilimi alanından gelmesi ülkemizdeki halk ilimi çalışmalarının önemli ölçüde halk edebiyatı ağırlıklı olması sonucunu doğurmuş, halk edebiyatı alanında yetişmiş çoğu araştırmacı kendisinin halk bilimci olarak adlandırılmasına karşı çıkmış ve çıkmaktadır. Bunun nedeni halk biliminin “bağımsız” bir bilim alanı olarak tanımlanmak yerine, “bağımlı” bir alan olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Eğer; “halk”, “halk bilimi” ve “halk bilgisi” kavramları çağdaş bir şekilde tanımlanıp anlaşılırsa, kendisini “halk edebiyatçısı”, “halk müzikçisi” ve “halk oyuncusu” olarak adlandıran kişilerin aynı zamanda halk bilimci olduklarını söylemelerinde bir sakınca görmeyecekleri açıktır.

Günümüzde gittikçe gelişen kentlerin ve kentleşen kırsallıların yeni yaşam alanı olarak seçtikleri kentlerde bazı halk bilgisi ürünlerini kırsaldaki şekli veya “güncelleme” yaparak icra etmeleri mümkün olmaktadır. Aynı zamanda kent ortamında hali hazırda var olan; ancak araştırılmaları uzun zamandır ihmal edilmiş gelenekler söz konusudur. Bu iki önemli konu, halk bilimi çalışmalarında “**Uygulamalı Halk Bilimi**” ve “**Kent Halk Bilimi**” adı altında iki yeni kavramı kullanmayı zorunlu kılmaktadır. Günümüz halk bilimcileri hem kent ortamında var olan eski ve yeni gelenekleri araştırmalı hem de kırsaldan kente taşınmış ve kent ortamında da yaşam alanı bulan gelenekleri yeni bakış açıları ile genç kuşaklara aktarmak için uygulamalı olarak araştırmak ve icra etmek, ettirmek durumundadır.

Halk bilimci yetiştirme ve istihdam sorunları:

Türkiye’de pek çok alanda olduğu gibi, halk bilimi alanında en temel sorunlardan biri de alanın uzmanlarının

yetişmesi ve istihdamları, başka bir ifadeyle; **“Halk bilimcilerin nerede ve nasıl yetiştiği, lisans ve lisansüstü eğitimlerinin nerede, nasıl verildiği ve mezunların nerelerde çalıştığı”** sorunlarıdır. Yukarıda kısmen değindiğimiz üzere, ülkemizde halk bilimi yüzyıllık bir geçmişe sahip olmasına rağmen, çoğu zaman bağımlı ve diğer alanların içine hapsedilmiş, kenarına ilâştirilmiş veya araya sıkıştırılmış bir alan olmaktan kurtulamamıştır. Bilimsel bir alanın en önemli kaldiraç noktası sahip olduğu nitelikli araştırmacı, eğitici ve öğretici sayıdır. Gerek edebiyat, gerek müzik, dans, sanat ve gelenek araştırmacıları olsun, Türk halk bilimi alanının tamamen bu alanda eğitim alarak yetişmiş uzmanlarının sayısı diğer sosyal bilimlerin alanlarındaki uzmanlara göre çok az sayıdadır. Türkiye’de halk bilimci yetiştiren kurum sayısı bir elin parmaklarının sayısı kadardır. Her ne kadar bütün üniversitelerimizde birer anabilim dalı olarak kurulmuş Halk bilimi anabilim dalları varsa da, bütün bu anabilim dalları bağımlı birer yapı olup, bağımsız lisans ve lisansüstü eğitim veren birim sayısı son derece yetersizdir. Ancak, başka alanlarda yetişerek; *“Ne iş olsa yaparım abi”* yaklaşımıyla işe başlayıp halk bilimcilerin işini sözüm ona yapmaya çalışan pek çok kişi vardır.

Türkiye, kültürel alandaki bu karmaşaya bir son vermeli, doğru kültür politikalarını uygulamak için belli bir alanda uzmanlık eğitimi vermeyi ve bu alanda yetişmiş uzmanları da gereksinim duyduğu kültür alanlarında istihdam etmelidir. Bu noktada, ülkemizde halk bilimi lisans ve lisansüstü eğitimi alan uzman sayısının doğru bir şekilde belirlenmesi, başta üniversitelerimiz olmak üzere bu uzmanların uzmanlık alanlarında istih-

dam edilmeleri gerekmektedir. Basit bir şekilde “siyaset mi, liyakat mi” sorusu ile konuya yaklaşıp; “ülkemizdeki mevcut büyükşehirlerin kaçında halk bilimi alanda yetişmiş uzman istihdam edilmiştir?” sorusunun cevabı “sıfır” çıkacaktır. Bu noktada, gerek siyasi partilerin, gerek yükseköğretim kurumlarının ve gerekse bakanlık ve yerel yönetimlerin kültür alanına verdikleri önem ve planlamaları tekrar gözden geçirmeleri gerekmektedir. Ülkemizde “kültür sektörü” adı altında yeni bir yapılanma oluşturulmalı “geleneksel kültürü” araştıran halk bilimi uzmanları bu alanda daha etkin bir şekilde yetiştirilmeli ve kendilerine etkin kültürel araştırma, eğitme, öğretme, tanıtma, uygulama ve aktarma imkânları verilmelidir.

Halk bilimi araştırmalarının desteklenmesi sorunları:

Türk halk bilimi alanının ve Türkiye kültür politikalarının önemli sorunlarından biri de sahip olduğumuz insan potansiyeli hakkında ciddi istatistiklere dayanan bilgi sahibi olmaktan kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse; ülkemizdeki **“Halk bilimi araştırmacı profilimiz nedir? Halk bilimi araştırmacılarının sayısı nedir ve hangi alanlarda araştırma yapıyorlar? Araştırmalara kim ve hangi kurumlar kaynak veriyor? Kullanılan kaynakların geri dönüşü, bilimsel ve ekonomik katkısı nedir?”** sorularına tatmin edici cevaplar bulmak mümkün değildir.

Bütün alanlarda olduğu gibi, Türk halk bilimi alanının etkin bir alan olması ve ülkemiz kültür politikalarının etkin bir şekilde yapılması ve uygulanması için, ülke gereksinimlerine uygun öncelikli kültür araştırma alanlarının belirlenmesi ve bu alanlarda araştırma yapacak bilim insanlarına

çağrı yapılarak bu araştırmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bugün ülkemizde gerek yerel ve ulusal ve gerekse uluslararası boyutlarda kaç kültür araştırması yapılmakta ve bu araştırmalara kim ne kadar neden destek vermektedir? Geleneksel kültürün tespiti ve güncellenmesi, kent ortamında yaşatılması mümkün olan kültürel değerlerimizin belirlenip, geliştirilmesi için nitelikli araştırmalara gerek olduğu açıktır. Basit bir örnek vermek gerekirse; “İstanbul düğünleri nedir?” sorusunu cevaplayacak bir araştırma var mıdır, yoksa bu sorunun cevabı herkese göre değişen bir cevap mıdır? Boğaz’da veya Nişantaşı’nda yapılan düğünler mi, yoksa Fatih veya Sultangazi’de yapılan düğünler mi daha İstanbulludur? “Ankara esnaf kültürü nedir?” sorusunun cevabını; “Ahilik” kültüründe mi, Ankara Ticaret Odası’nda mı, yoksa OSTİM’de mi aramak gerekir? Bütün bunları popüler kültürün egemenlik alanlarına terk edip, Ankara’nın kültürü Kızılay’da bozuldu, ama varoşlarda hâlâ “bize ait kültür var” diyerek cevaplayanları doğrulamak mı gerekir? Bu örnek sorular uzman halk bilimci yetiştirmenin önemini ve yetişmiş halk bilimci uzmanlar tarafından yapılacak geleneksel kültür araştırmalarına neden destek verilmesi gerektiğini açıklamak için yeterlidir.

Yıllarca sadece Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenen araştırma projelerine, son yıllarda gerek üniversitelerimizden gerekse TÜBİTAK’tan ciddi destekler verilmeye başlandı; ancak belediyeler gibi yerel yönetimlerin ve kendi yerellerindeki kültüre karşı sorumlulukları bulunan özel sektör kuruluşlarının da bu türden araştırmaları desteklemeleri gerekmektedir. Kültür araştırmalarına destek olma noktasında sadece

reklam yapabilecekleri şenlik, festival ve konser gibi etkinliklere destek veren kuruluşların, kalıcı etki bırakacak geleneksel kültür araştırmalarını ciddi biçimde desteklemeleri de bir sosyal sorumluluk olarak benimsenmelidir.

Halk bilimi derleme ve arşivleme sorunları:

Türkiye’de “folklor” teriminin karşılığı olarak “halk bilimi” kavramının kullanılmaya başlamasından yüzyıla yakın bir süre geçmiş olmasına rağmen, halk bilimi alanının veri elde etme yöntemi olan “derleme” yeterli bilimsel yöntemlerle yapılmamış, daha çok “metin” elde etme kaygısından öteye ve elde edilen metinleri bir yerlerde saklama anlayışından öteye geçememiştir. Bu noktada sorulacak; **“Türkiye’de ulusal ve uluslararası alanda kullanılabilir bir halk bilimi arşivi var mı? Kurumsal ve bireysel halk bilimi arşivleri ne durumda?”** iki soruya tatmin edici cevaplar bulmak zordur. Kültür ve Turizm Bakanlığının “Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi” adı altında kurulmuş bir arşivi yanında, çeşitli üniversitelerimizin ve özel derlemeler sonunda elde edilmiş kişisel arşivler bulunmakla birlikte, bu ve benzeri arşivlerin ne kadar güncel ve ne kadar kullanıma açık ve elverişli oldukları tartışmalıdır. Türkiye’de belli bir şehrin veya belli bir bölgenin geleneklerini araştırmak istediğimizde rahatlıkla ulaşabileceğimiz; destan, hikâye, masal, efsane ve fıkralarımızın bölgelere göre sınıflandırılmış ve isteyen kullanıcının hemen erişebileceği yerel ve genel bir arşiv kurulmasının önünde hiçbir engel yokken, piyasada satılan kitapların çoğunda Avrupa kaynaklı halk anlatımları okuyan genç kuşaklara neden Türk kaynaklı masal ve efsaneler anlatamıyoruz?

Her şehrin anonim halk şiirleri yanında, halk şairlerinin, âşık ve

ozanların şiirlerinin ve hikâyelerinin hepsine rahatlıkla erişebileceğimiz güncel bir halk şair ve şiirleri, halk anlatıları ve halk geleneklerini içeren bir “*Halk Kültürü Arşivi*” kurmak son derece kolay. Bu arşivlerin hemen her kente özel olması ve Ankara’da bulunan “*Türk Halk Kültürü Genel Arşivi*” ile paylaşım içinde olması da mümkün. Bu arşivlerde sadece halk şiir ve anlatılarının, yerel geleneklerin metinleri değil, aynı zamanda anlatıcıların sesli anlatımları, anlatma yer ve zamanına, yani ortama ait bilgilerin verilmesi hem bilimsel araştırmalar açısından hem de iletişim araçlarının geliştirdiği yeni teknolojik ortamlarda yeni ürünler ortaya konulması bakımından yararlı olacaktır.

Halk bilimi inceleme kuram ve yöntem sorunları:

Türk halk bilimi alanında çalışanların yıllarca göz ardı ettikleri sorunlardan biri de halk bilgisi ürünlerinin incelenmesi noktasında karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, Türkiye’de halk bilimi alanında yetiştiği kabul edilen kişilerin ellerindeki “**halk bilgisi ürünlerini bilimsel ve analitik olarak incelemede ne kadar bilgi sahibi oldukları**” önemli bir sorundur.

Ülkemizde yaklaşık yüzyıldır halk bilgisi ürünleri derlenirken belirlenen temel amaç sadece “kaybolmadan kaydetmek” şeklinde belirlenmiş. Derlenen ürünler ise, belli seviyede “düzeltme ve düzenleme” işlemlerinden sonra, uygun bulunanlar sadece “metin” yayımı şeklinde yayınlanmıştır. Halk edebiyatı alanındaki belli türlerde “metin merkezli” ciddi bilimsel incelemeler yapılmışsa da bunlardan hareketle belli kuramsal yaklaşımlar geliştirilememiştir. Bu çalışma ve yayınların çoğu sadece tespit ve tasvir seviyesinde kalmıştır. Son yıllarda

yapılan bazı çalışmalarda ise, “icra merkezli” kuramsal yaklaşımlar kullanılmaya çalışılıyorsa da, bunların da etkinliğinin henüz istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir.

Türk halk bilimi araştırmacıları, “*Türk Dünyası Kültür Alanını*” da göz önünde bulundurarak, yeni ve etkin kuramsal yaklaşımları öğrenmeli, kendi kuramsal yaklaşımlarını geliştirmeli, bu kuramsal yaklaşımlarla hem metinlerin üretim bağlamlarını hem de metinleri daha etkin bir şekilde incelemeli, incelenen halk bilgisi ürünlerinin gerek işlevlerinin tespiti, gerekse güncellenerek yaşatılması ve genç kuşaklara aktarılması için yapılacak uygulamaları belirlemelidir.

Halk bilgisinde yaratıcılık ve güncel tasarım:

Türk halk bilimi alanında çalışanların, inceleme konusu ettikleri ürünlerin değerli oluşları ve değerlerini kaybedişleri konusunda ciddi ve önemli çalışmalar yapıp yapmadıkları sürekli tartışılan konulardandır. Başka bir ifadeyle ve pragmatik bir yaklaşımla sorgulamak gerekirse; “**Geleneksel halk bilgisi ürünleri güncel gereksinimleri ne kadar karşılıyor? Geleneksele bakış romantik mi? Halk bilgisi üreticileri ne kadar beğeni topluyor? Güncelleme mümkün mü? Güncellenmiş halk bilgisi ürünleri halk biliminin konusuna girer mi?**” gibi sorular bazı halk bilimciler tarafından tartışılan, bazen bir suskunluk içinde ifade edilen düşüncelerdir. Günümüzde kentlerimizdeki mevcut kültür alanlarının çoğu popüler kültür unsurları tarafından işgal edilmiş durumdadır. Bu noktada sürekli olarak “bize ait”, “başkalarına ait” ayrımcılığı ile bazı çevrelerce Batı veya küresel kültüre bağlı olarak kent ortamlarına giren unsurları “yabancı gören” bir yaklaşım var-

dır. Diğer taraftan da kent ortamında popüler kültür içinde yetişmiş olanların “köylü kültürü”, ilkel kültür, geri kalmış kültür” vb. gibi söylemlerle dışladıkları, kırsaldan kente göç edenlerce kentin varoşlarında ve derme çatma ortamlarında yaşatılmaya çalışılan “kentli olamayan geleneksel kültür” vardır. Kültür bilimcilerle “kültür çatışması” olarak da adlandırılabilir bu durum, halk bilgisini üreticilerin yaratıcılıklarındaki sınırlılıktan, gelenekseli güncelleyememelerinden, halk bilimini araştıran ve inceleyenlerin de gelenekseli güncelleme noktasında geleneksel kültür üreticilerine yaratıcılık ve güncel tasarım noktasından bakmamalarından kaynaklanmaktadır. Bütün bunlara, ilgili kurum ve kuruluşların geleneksel üretimin güncellenmesi için yeterli destek sağlamadıklarını da eklemek mümkündür. Kırsalda üretilen halı ve kilimler ekonomik değerleri olduğu için kente rahatlıkla taşınabilirken, halk şiiri üreten insanların sadece kentin varoşlarına mahkûm edilmeleri ne kadar doğru bir yaklaşımdır? Halbuki, geleneksel kültürün güncellenerek devam ettirilmesi bir zorunluluktur, bunu başaramayan üreticiler yeterli destek görmedikleri için yaptıkları geleneksel üretimleri bırakmış ve sonuçta geleneksel ürünler kaybolmuştur.

Burada ortaya çıkan sorunu ortadan kaldırmanın yollarını Türk halk bilimi alanında uzmanlaşmış kişilerin önereceği çözümlerde aramak gerekir. Örneğin; geleneksel halk anlatma ve şiir ortamlarının kent ortamlarında sürdürülebilmesi için öncelikle bu alanlarda üretim yapanların üreticilik özelliklerinin yeterince tanınması ve hangi bağlamlarda kent ortamlarında bu üretimleri nasıl sürdürebileceklerinin tespit edilmesi ve daha sonra kent içinde sağlanacak ortamlarda güncellenmiş

üretim ve aktarım yapmaları sağlanmalıdır. Buradaki yaklaşım 20. yüzyıl başlarındaki romantik yaklaşımdan farklı, tamamen kentli Türk insanının gereksinimlerine dönük olarak tasarlanabilir ve güncellenmiş geleneksel üretimler de bu doğrultuda gerçekleştirilebilir. Bunu başarmak için halk bilimci, usta üretici ve yerel yöneticilerin işbirliği gerekmektedir. Türk halk bilimi alanındaki uzmanların, 21. yüzyılda sadece üretilen tespit ve tasvirle uğraşmamaları; geleneksel kültür alanında yer alan sözler, görsel, işitsel ve materyal ürünleri üreticileri öncelikle yaratıcılık ve tasarımcılık bakımından tanımaları, bu üreticilerin ürettikleri ürünleri içerik ve işlev özelliklerini çok iyi tanıyıp, bunların güncellenmelerinin nasıl mümkün olabileceğini ve günümüz insanı tarafından nasıl tercih edilebilir hâle getirilebileceğini araştırmalı, incelemeli ve sonuçları hem eğitim-öğretim kurumları hem de usta üretici ve yerel yöneticilerle paylaşmalıdırlar. Halk bilgisi “üretici” “aktarıcı” veya “taşıyıcıları”nın da kendi ustalık alanlarındaki ürünleri güncellemek ve yeni tasarımlara gitmek yolunda çalışmaları gerekmektedir. Bütün bunların gerçekleştirilmesi için yerel yönetimlerin ve genel kültür politikası belirleyicilerin gerekli üretim ve araştırma ortamlarını hazırlamaları gerekmektedir.

Halk bilgisi ürünlerinin turizmde kullanılması sorunları:

Türk halk biliminin özellikle müzik, oyun, yemek ve çeşitli materyal alanlarında çalışanlarının çok sık olarak karşılaştıkları sorunlar arasında halk bilgisi ürünleriyle turizm alanı arasındaki ilişkidir. Bu konuda sorulan ve tartışılan belli başlı önemli sorular şunlardı; **“Halk bilgisi ürünleriyle turizm ilişkisini kim düzenliyor? Turizmde, halk bilimciler var mı? Halk bilgisi ürünleri**

sahipsiz mi? Kültür turizmi halk bilgisi ürünlerini yaşıyor mu, bozuyor mu? Halk bilgisi ürünlerinin tescili mümkün mü, patenti alınabilir mi? Animatörler ne tür animasyon yapıyor? “Türk Gecesi” bir kandırmaca mı? ‘Halk Kültürü Konakları’, ‘Halk Kültürü Köyleri’ kurulabilir mi?”

Halk bilimi ve turizm arasındaki ilişki tarihsel ve süreklidir. Türkiye’de turizm daha çok bir tüketim alanı olarak benimsenmiş ve halk bilgisi ürünleri de bu tüketim alanının en başta gelen tüketim nesnelere olarak benimsenmiştir. Bu ilişkideki çarpıklık, popüler kültürün tüketim algısına benzer bir nedenden kaynaklanmakta, sadece tüketmek ve daha çok tüketmek veya tükettirmek anlayışına dayalı bir turizm anlayışı, halk bilgisi ürünlerinde herhangi bir yerel, geleneksel ve kalıcı değer görmemektedir. Örneğin, bir halı turizm alanında bir tüketim nesnesi olarak görülmekte, bu nesnenin kültürel içeriği ve sanatsal değerleri görmezden gelinerek alınıp, satılmaktadır. Benzer şekilde sözlü ve görsel kültür ürünleri de Türk kültür alanlarının üretim bağlarını, içerik ve işlevlerini yeterince tanımayan ve ucuz işgücü olarak görülen kişiler tarafından yapılmaktadır. Bunda da halk bilgisi ürünleriyle turizm arasındaki ilişkiyi düzenleyenlerin sadece kazanmak amacıyla yönelmeleri etkili olmaktadır.

Kültürel bir olgunun veya ürünün tanıtımı veya pazarlanması öncelikle taşıdığı kültürel içerikle ilişkilendirilmeli, sanatsal kaygıyla değerlendirilmelidir. Bunu da yapmak; ancak uzman halk bilimcilerin bu alanda çalışmalarıyla mümkün olacaktır. Turizm alanında sunulan herhangi bir nesne veya oyun, herhangi bir kişinin sadece satış için hazırladığı bir nesne olmaktan çok, Türk kültürünün ortak

değerini yansıtmaya özellikleriyle sunulmalı ve pazarlanmalıdır. Bu sunum ve pazarlamanın içinde halk bilimcilerin bulunması Türk insanının ortak kaygıyla gerçekleştirdiği ürünlerin nitelikli bir şekilde, ustadan ürüne uzanan bir çizgide tanıtımı ve sunumu ile yapılmalıdır. Gerek “Türk geceleri” gerekse diğer halk bilgisi ürünlerinin turizm alanında sunum ve tüketiminin, bu ürünlerin üretim, içerik ve işlev özelliklerini tanıyarak yetişmiş uzmanlar tarafından yapılması bu konudaki tartışmalara bir son vereceği gibi, daha nitelikli bir turizm alanı oluşturmada da katkı sağlayacaktır. Kent merkezlerinde kurulacak “*Halk Kültürü Konakları*” ve kırsalda kurulacak “*Halk Kültürü Köyleri*” gibi çalışmalarla, hem Türk halk bilimi araştırmacıları ve araştırmaları hem de Türk turizmi ciddi kazanımlar elde edecektir.

Halk bilimi yayıncılığıyla ilgili sorunlar:

Türkiye’de pek çok alanda olduğu gibi, halk bilimi alanında en temel sorunlardan biri de halk bilimi alanındaki bilimsel çalışmaların yayınlanmasıyla ilgilidir. Bu konuda ciddi bir veri eksikliği vardır, bugüne kadar yapılmış yayınlar konusunda bilgi sahibi olunmadığı gibi, yapılacak yayınların alan önceliklerinin planlanması vb. gibi konularla ilgili de çalışma yapılması gerekmektedir. Bu çalışmaların analiz edilerek gelecekteki çalışmaların yönü, ağırlık noktası gibi konuların tespitinde kullanılması gerekirken, geleceğe dönük yayınların planlanmasından önce bugüne kadar yapılan yayınlarla ilgili olarak; “**Halk bilimi yayınları ne durumda? Halk biliminin kaç dergisi var? Halk bilimi alanında kaç makale ve kitap yayınlanıyor?**” gibi temel sorular tartışıldığında, bu sorulara tatmin edici cevaplar bulmak mümkün değildir.

Halk bilimi alanında yapılan çalışmaların analizini esas alan bir araştırma ile bugüne kadar yapılan çalışmaların ağırlık noktası belirlenebilir. Bu belirlemeden hareketle, gelecekte yapılacak çalışmaların hangi alanlarda yoğunlaştırılması gerektiği hakkında politikalar oluşturulabilir. Böylesi bir analiz neticesinde ülke yararına yönelik halk bilimi çalışmalarının yapılıp yapılmadığını belirleme ve halk bilimi çalışmalarının gelişim sürecini takip etme olanağı doğacaktır. Son on yıllık süreçte yapılan çalışmaların analizi sayesinde, yapılan araştırmaların niteliğinin ne olduğu anlaşılacaktır. Kantitatif ve kalitatif yöntemlerle yapılacak böylesi bir çalışma, mevcut halk bilimi çalışmalarının hem sayısal değerlerini hem de niteliklerini bilimsel olarak ortaya koyacaktır. Aynı yöntemlerle Türk halk kültürü alanındaki tüm yayınların sayısı ve nitelikleri ortaya konulabilir. Halk bilimi alanında yapılan yayınları kimlerin gerçekleştirdiği, kurumların bu yayınların yapılmasındaki katkıları da aynı şekilde değerlendirilmelidir.

Halk bilimi ve iletişim araçları (medya) sorunları:

Günümüzdeki teknolojik şartlara bağlı olarak hayatın vazgeçilmez bir parçası olan iletişim araçları ile halk biliminin ilişkisi tartışılması gereken temel sorunlar arasında yer almaktadır. Bu konuda tartışılması gereken bazı temel sorular şunlardır; “**TV kanallarında halk bilgisi ürünleri nasıl yayınlanıyor? Görsel iletişim yayınlarında, (TV programlarında), halk bilgisi programları var mı? Kaç kanalda halk bilgisi ürünleri halk bilimciler tarafından konuşuluyor? İşitsel iletişim yayınlarında, (radyo programlarında), halk bilgisi programları var mı? Yazılı iletişim organ ve yayınlara**

rında (gazete ve dergilerde) halk bilgisi ürünlerine kadar ve nasıl yer veriliyor?”

Bir taraftan Halk bilgisi ürünlerinin görsel, işitsel ve yazılı iletişim organlarında yer alması veya kullanılması başlı başına ele alınması gereken bir konuyken, diğer taraftan bu iletişim araçlarının halk bilgisi üretici ve ürünleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri de tartışılması gerek bir konudur. Halk bilimi ve iletişim araçları arasındaki ilişki noktasında oluşan sorunlar Türkiye'nin genel kültür politikaları ve sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir koruma anlayışları çerçevesinde ele alınmalıdır.

Halk bilimi ve sürdürülebilir koruma sorunları:

Kültür politikalarının geçmişten günümüze Türkiye'deki durumu, eleştirel bir bakış açısıyla ele alınması ve tartışılması gereken konular arasında yer almaktadır. Bu politikalar içerisinde halk bilgisi ürünlerine sürdürülebilirlik kazandırmaya yönelik çalışmaların altı çizilerek, gelecekteki çalışmalara örnek olması sağlanmalıdır. Kültür politikaları ile halk bilgisi üretici ve ürünlerine sürdürülebilirlik kazandırılması konusunda yapılacak çalışmaların uyum içinde olması ile halk bilgisi ürünlerinin güncellenmesi sağlanabilir. Bu sayede, geleneksel kültür ürünlerinin, başka bir ifadeyle halk bilgisi üretici ve ürünlerinin “*sürdürülebilir kalkınma*” anlayışına uygun bir şekilde “*yaşatılarak korunması*” mümkün olabilir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir koruma, kültür politikaları ve bu alanda çalışan kurum ve kuruluşların çalışmalarıyla ilgili olarak cevaplanması veyahut tartışılması gereken temel sorular şunlardır; “**Halk bilgisi üretici, taşıyıcı ve ürünlerinin üretim ortamlarının korunması için yapı-**

lan çalışmalar var mı? Halk bilimi, halk bilgisi üretici ve ürünleriyle UNESCO ilişkisi nedir? Türk halk bilimi araştırmacıları koruma kavramından ne anlıyor? Çağdaş anlamda geleneksel kültürü koruma nasıl yapılır?”

“Sürdürülebilir koruma” kavramıyla ilişkili olarak, “yaratıcılık ve yenile(n)me (innovation)” de günümüz halk bilimi çalışmalarında altı çizilmesi gereken kavramlardandır. Bu kavram herhangi bir alanda yeni bilgiye ulaşma, yeni tasarım ve sunum süreçlerini içerisine alan bir anlam genişliğine sahiptir. Kaçınılmaz olarak, yaratma, yeniden yaratma ve yenileme sürecine sokulan ve bir veya birkaç özelliği ile değişime uğratan halk bilgisi unsurlarının bu süreçte “gelişme” ya da “bozulma”larının nedenleri tartışılmalıdır. Örnek verecek olursak; “âşıkların, televizyon programlarındaki icraları, yenileme süreci içerisinde bir gelişme örneği midir”, yoksa “bu durum kültürel unsurların, özünden kopmasını, gelenekten uzaklaşmasını ifade eden “bozulma” kavramıyla mı açıklanabilir?” Benzer şekilde, “Karagöz tasvirlerinin yapımında kullanılan derinin yerine başka malzemelerin kullanılması bir gelişme mi, yoksa bozulma olarak mı değerlendirilmelidir?” gibi sorulara cevap aranmalıdır. Bu sayede “gelişme” ile “bozulma” arasındaki ince çizgi belirlenmiş olacak ve halk bilgisi üretici ve ürünleri-ne sürdürülebilirlik sağlanacaktır.

Sonuç

2013 yılı itibariyle yaklaşık 100 yıllık bir geçmişe sahip olan Türk halk bilimi çalışmalarının geçmişinin değerlendirilmesinden çok içinde bulunduğu durumun, sorunlarının tespiti ve olası çözüm önerilerinin sunulması ve 21. yüzyıldan itibaren geleceğinin şekillendirilmesine yönelik planlamanın yapılması bir zorunluluktur.

Türk halk bilimi çalışmalarının tarihsel geçmişini tartışmak önemlidir; ancak bundan daha önemlisi geldiğimiz noktayı çok iyi değerlendirmek ve önümüzdeki yüzyılda yapılması gerekenleri belirleyip, gelecek için ülkemiz gereksinimlerine uygun öncelik alanlarını ve hedeflerini belirlemektir. Yukarıda değinilen sorunlar ve öneriler, Türk halk bilimi alanında çalışan herkes tarafından tartışılmalı ve çözüm önerileri sunulmalıdır. Daha da önemli önerilen çözümlerin uygulanması için acil planlamalar yapılarak harekete geçilmelidir. Ne Türkiye’nin, ne de Türk kültür havzası içinde yer alan kardeş cumhuriyet ve akraba toplulukların daha fazla zaman kaybetme lüksleri yoktur. Sahip olduğumuz kültürel birikimi, edindiğimiz bilimsel tecrübe ile daha etkin ve daha hızlı bir şekilde araştırıp incelemeliyiz.

Biz bu makalede, tespit ettiğimiz sorunları ve olası çözüm önerilerimizi sunduk. Ancak, Türk halk bilimi çalışmalarının; alan araştırması, arşiv kurma, eğitim kurumları ve turizm alanlarında kullanımı, üretimi, tasarımı, yaşatılması ve korunması gibi konulardaki temel sorunlarını daha geniş bir ölçekte belirleyip, bu sorunlara çözüm önerileri oluşturmak için, bu konuda çalışan kurum ve kuruluşların desteğiyle düzenlenecek, yukarıdaki alt başlıklarda tartıştığımız konuları içeren bir “bilimsel toplantı” yapılması gereklidir. Sadece bir toplantı yapmakla kalınmamalı, elde edilen ve verileri uygulamaya koyacak bilim insanlarının ve sorumlu yöneticilerin bunları hayata geçirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ekici, Metin. Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2007.